

بخش دوم

عصا داران سفید

مادران و پدران دارای فرزند با آسیب بینایی به چه مهارت‌هایی نیاز دارند؟

در شماره مهر ۱۳۹۹ ماهنامه پیوند، با بیان مقدمه‌ای کوتاه، پذیرش کودک با آسیب بینایی، صحبت کردن درباره آسیب بینایی در خانه و خانواده، واکنش‌های گوناگون درباره نابینایی و مستقل‌سازی کودکان با آسیب بینایی از نظر شما گذشت و اکنون بخش دوم مقاله تقدیم شما خوانندگان عزیز می‌شود و منتظر نظرها و بازخوردهای شما هستیم.

می‌شود. عصای سفید مهم‌ترین وسیله کمکی رفت‌وآمد افراد نابیناست و استفاده از آن می‌تواند ضامن سلامت آنان باشد. از این رو، این روز را مجدداً به تمامی افراد نابینا و کم‌بینا و خانواده‌های آنان تبریک عرض می‌کنیم و بدین مناسبت بخش دوم این مقاله، به خوانندگان عزیز، به‌ویژه والدینی که فرزند با آسیب بینایی دارند، تقدیم می‌شود. شایان ذکر است که بخش اول این مقاله،

دکتر احمد به‌پژوه
استاد روان‌شناسی
دانشگاه تهران

یادآوری: بیست و چهارم مهرماه برابر با پانزدهم اکتبر، از سال ۱۹۶۴ در دنیا به عنوان روز جهانی افراد نابینا یا روز عصای سفید نام‌گذاری شده است و این روز، هر سال در ایران جشن گرفته

• از فعالیت‌های مورد علاقه کودک استفاده کنند. هنگامی که والدین احساس کنند که نقش مهمی را در رشد کودک دارند، احتمالاً بیشتر به نیازهای کودک پاسخ می‌دهند و در نتیجه محیطی را ایجاد می‌کنند که او در آن احساس قدرت کافی برای کشف محیط خود داشته باشد. والدین لازم است در آماده‌سازی کودک برای فعالیت‌های اکتشافی بیشتر و ایجاد محیط مناسب نیز نقش مناسب ایفا کنند.

◆ آشنایی با اصول آموزش مهارت‌های

اجتماعی به کودکان با آسیب بینایی

اصولی که در این بخش برای والدین دارای کودک با آسیب بینایی ارائه می‌شود، زمینه‌ای را فراهم می‌کند تا بر اساس آن فرزندان خود را بهتر آموزش دهند:

- کودکان با آسیب بینایی مهارت‌ها و رفتارهای اجتماعی را از طریق یادگیری کلامی یاد می‌گیرند. بنابراین لازم است همه مهارت‌ها و رفتارها را از طریق کلامی توضیح و یاد داد.
- کودکان با آسیب بینایی، مهارت‌های اجتماعی را به طور طبیعی یاد نمی‌گیرند، بلکه لازم است از طریق حمایت‌های افرادی که در زندگی این کودکان نقش دارند، صورت گیرد.
- برای کودکان با آسیب بینایی، فرآیند استفاده مؤثر از مهارت‌های اجتماعی به تداوم و اختصاص دادن زمان مناسب نیاز دارد.
- خانواده‌ها و معلمان لازم است برای حمایت و ایجاد انتظارات خود از رفتارهای اجتماعی مناسب از کودکان با آسیب بینایی با یکدیگر همکاری داشته باشند.
- کودکان با آسیب بینایی برای رشد اجتماعی خود به برقراری رابطه با همسالان بینا و نابینا نیاز دارند.

◆ برقراری رابطه با همسالان عادی و بینا

نیاز به کسب مهارت‌های اجتماعی در تمام طول دوران زندگی ادامه می‌یابد. داشتن رابطه با هر دو گروه همسال بینا و نابینا، مؤلفه مهمی در رشد عزت‌نفس کودکان محسوب می‌شود. داشتن رابطه با گروه‌های همسالان (مانند، گروه‌های اجتماعی، مذهبی و ورزشی) و کسب مهارت‌های دوست‌یابی

اولویت قرار دهیم و باور ما این باشد که یادگیری مهارت‌های اجتماعی همانند یادگیری خواندن و نوشتن حائز اهمیت است.

ما به شدت بر این باوریم که اکتساب مهارت‌های اجتماعی، کلیدی برای موفقیت‌های بعدی کودکان با آسیب بینایی محسوب می‌شود. بدون داشتن مجموعه‌ای از رفتارهای اجتماعی قابل قبول، احتمال دارد کودکان در معرض خطر طرد شدن، انزوای اجتماعی و وابستگی به دیگران قرار گیرند. آموزش مهارت‌های اجتماعی لازم است یکی از حوزه‌های اصلی برنامه درسی قلمداد شود که در آن معلمان و خانواده‌ها باید با یکدیگر همکاری کنند تا به نتایج مثبتی دست یابند. در این ارتباط هلن کلر* می‌گوید: «راه رفتن با یک دوست در تاریکی، بهتر از راه رفتن به تنهایی در روشنی است».

ساکس و وولف (۲۰۰۶)، ترجمه به‌پژوه و مهدوی، در دست انتشار) در این باره اذعان می‌کنند که توالی رشد کودکان نابینا باید با کودکان بینا مقایسه شود، اما باید تأکید کرد که در طراحی راهبردهای مداخله‌ای، تشخیص توالی و درک فرآیند رشد اجتماعی در حوزه آسیب بینایی امر با ارزش و سودمندی است. والدین لازم است به راهبردهای مورد نیاز برای برقراری رابطه با فرزندشان و بازشناسی اشاره‌هایی که کودکان با آسیب بینایی برای نشان دادن موارد خوشایند و ناخوشایندشان به کار می‌برند، آشنا شوند. همچنین والدین باید تماس جسمانی بیشتری با فرزندشان داشته باشند که کلید اصلی دلبستگی ایمن در هر کودکی به شمار می‌آید (به‌پژوه، ۱۳۹۶).

ساکس و وولف (۲۰۰۶)، ترجمه به‌پژوه و مهدوی، در دست انتشار) پیشنهاد کرده‌اند که متخصصان می‌توانند در زمینه‌های زیر به والدین کمک کنند:

- اشاره‌های کودک را شناسایی و تفسیر کنند.
- هنگامی را که کودک فعالیت می‌کند یا هوشیار و آماده ارتباط است شناسایی کنند.
- به رفتارهای کودک پاسخ مناسب نشان دهند.
- زمینه‌های تحریک حسی لازم را فراهم کنند.
- بازی‌های انفرادی را طراحی کنند که هم والدین و هم کودک از آن لذت ببرند.

◆ چند سوال

- آیا شما با روان‌شناسی رشد کودکان با آسیب بینایی و فرآیند اجتماعی شدن آنان آشنایی دارید؟
- آیا شما به اهمیت آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان با آسیب بینایی آگاهی دارید؟
- آیا شما با ویژگی‌ها، توانمندی‌ها و ظرفیت‌های کودکان با آسیب بینایی و محدودیت‌های آنان آشنایی دارید؟
- آیا کودکان با آسیب بینایی در خانواده و جامعه پذیرفته شده‌اند و نسبت به آنان نگرش مثبت وجود دارد؟
- آیا در نظام آموزشی کشور ما، مهارت‌های زندگی به کودکان با آسیب بینایی آموزش داده می‌شود؟

◆ اهمیت آموزش مهارت‌های اجتماعی

به کودکان با آسیب بینایی

جای تعجب نیست که آموزش مهارت‌های اجتماعی باید در صدر نیازهای آموزشی برای کودکان با آسیب بینایی قرار گیرد. مهارت‌های اجتماعی، مجموعه‌ای از رفتارها یا مجموعه‌ای از اعمال هستند که انسان‌ها برای تعامل یا برقراری ارتباط با یکدیگر مورد استفاده قرار می‌دهند. این مهارت‌ها عبارتند از نحوه سلام دادن و احوال‌پرسی، رعایت آداب لباس پوشیدن در موقعیت‌های گوناگون، صف بستن و رعایت نوبت، خواهش کردن، استفاده از کلمات لطفاً یا متشکر، درخواست کمک کردن و نظایر آن (متسون و اولندیک، ۱۹۸۸، ترجمه به‌پژوه، ۱۳۸۴).

یادآور می‌شود که اکتساب مهارت‌های اجتماعی توسط کودکان با آسیب بینایی به طور خود به خودی رخ نمی‌دهد. در واقع، آموزش معنادار و متوالی مهارت‌های اجتماعی مستلزم حضور مادر، پدر یا معلمی است که دانش فراوانی در خصوص اثر آسیب بینایی بر رشد مهارت‌های اجتماعی داشته باشد.

متأسفانه، مادران و پدران کودکان با آسیب بینایی به اهمیت آموزش مهارت‌های اجتماعی توجه ندارند. کودکان با آسیب بینایی وارد جامعه می‌شوند، در حالی که مهارت‌های بسیار کمی برای جذب در دنیای افراد بینا کسب کرده‌اند. در حالی که ما باید آموزش مهارت‌های اجتماعی را در

فرصت‌هایی را برای کودکان و نوجوانان با آسیب بینایی ایجاد می‌کند تا بفهمند که آنان چه کسی هستند و چگونه با افراد دیگر (خارج از خانواده) ارتباط برقرار کنند. کودکان و نوجوانان با آسیب بینایی لازم است در فعالیت‌های مشترکی با کودکان و نوجوانان دیگر در مدرسه و در جامعه شرکت کنند. این گونه مشارکت‌ها هر چه زودتر در زندگی آنان صورت پذیرد، بهتر است؛ برای مثال، مشارکت در فعالیت‌هایی نظیر رفتن به اردو، کتابخانه، سینما، بوستان و مراکز خرید.

◆ برقراری رابطه با همسالان دارای آسیب بینایی

برای کودکان نابینا، افزون بر داشتن ارتباط با کودکان عادی (بینا)، داشتن ارتباط با دیگر کودکان با آسیب بینایی نیز به همان اندازه حائز اهمیت است. والدین کودکان نابینا باید به دنبال شناسایی و یافتن کودکانی با ناتوانی مشابه باشند، تا این کودکان با این طرز تفکر که تنها آنان محدودیت بینایی دارند، بزرگ نشوند. حضور در مدرسه عادی می‌تواند فرصت‌هایی برای ارتباط با همسالان بینا و حضور در مدرسه ویژه می‌تواند فرصت‌هایی برای ارتباط با همسالان نابینا فراهم کند. بسیاری از مدارس ویژه برای دانش‌آموزان نابینا یا کم‌بینا، دوره‌های کوتاه‌مدتی ارائه می‌دهند که بر تدریس برنامه‌های ویژه‌ای از قبیل تحرک و جهت‌یابی، فناوری کمکی و فعالیت‌های زندگی روزانه تأکید می‌کنند.

این گونه برنامه‌ها، علاوه بر این که فرصتی برای یادگیری مهارت‌های ارزشمندی را فراهم می‌کند، این فرصت را نیز ایجاد می‌کند تا کودکان نابینا، همسالان نابینای دیگر را ملاقات کنند و این فایده بزرگی برای کودک نابینایی که همیشه فقط با خواهران و برادران یا همسالان عادی مقایسه شده است، در بر دارد. کودکان با آسیب بینایی در مدارس عادی و مدارس ویژه، این امکان را دارند که خودشان را در انجام دادن کاری مشابه، با دیگران مقایسه کنند. همچنین این امکان وجود دارد که کودکان نابینا یاد بگیرند که چگونه با دیگر کودکان (چه بینا و چه نابینا) رابطه برقرار کنند و با آنها بازی کنند.

کودکان، خود و همسالان را بر اساس ادراکشان

از قابلیت و پذیرش اجتماعی خود قضاوت می‌کنند. مروری بر ویژگی‌های کودکان محبوب، کودکان طردشده و کودکان مورد غفلت واقع شده می‌تواند مشخص کند که چه نوع مهارت‌هایی از نظر همسالان ارزشمند است و در نتیجه کدام مهارت‌ها لازم است در برنامه‌های مداخله‌ای مورد تأکید قرار گیرد.

◆ چند توصیه به والدین دارای فرزند با آسیب بینایی

- سعی کنید نشانه‌های آسیب بینایی (مانند اشک ریزش، مالش شدید چشم‌ها، داشتن مشکل در دیدن اشیاء، پلک زدن بیش از حد) را هر چه زودتر در فرزندان شناسایی کنید و جدی بگیرید و در اولین فرصت به چشم‌پزشک مراجعه نمایید.
- سعی کنید در اولین فرصت، مهارت‌های جهت‌یابی و تحرک را یاد بگیرید و آن را به فرزندان آموزش دهید.
- سعی کنید فرزندان را تشویق کنید در صورت نیاز، از عصای سفید استفاده کنند.
- سعی کنید هنگام صحبت کردن رو به روی فرزندان با فاصله مناسب بایستید و آرام، شمرده و واضح با او صحبت کنید (لطفاً فریاد نزنید کودک نابینا، ناشنوا نیست!).
- در صورتی که فرزندان نیاز به عینک دارد، او را تشویق کنید همیشه از آن استفاده کند.
- سعی کنید مهارت‌های زندگی مستقل را به فرزندان آموزش داده و او را در امور خانه مشارکت دهید و به او مسئولیت‌هایی را واگذار کنید.
- سعی کنید با فرزندان رابطه مطلوبی برقرار کنید و با مثبت‌نگری، توانایی‌های او را ببینید و از مقایسه کردن او با دیگران پرهیز کنید و با معرفی چهره‌های موفق، افق‌های روشن آینده را برای او ترسیم کنید (به‌پژوه، ۱۳۹۶).
- سعی کنید برای خانواده و فرزندان، مشاوره متخصص و امین انتخاب کنید و همواره در فرآیند رشد فرزندان با وی به مشورت بپردازید.

◆ سخن پایانی

فلسفه نهایی آموزش و پرورش ویژه یا آموزش ویژه (استثنایی)، مستقل‌سازی و قطع تارهای

وابستگی است. بنابراین استفاده از حواس دیگر، آموزش مهارت‌های زندگی مستقل، به ویژه مهارت‌های مربوط به تحرک و جهت‌یابی و خودیاری و مهارت‌های اجتماعی، فرصت‌هایی فراهم می‌کند تا کودکان به تدریج مستقل شوند و روی پای خود بایستند. در این ارتباط، کسب مهارت‌های مراقبت از خود، مانند لباس پوشیدن، غذا خوردن، بهداشت شخصی و دست‌شویی رفتن از اهمیت خاصی برخوردار است تا این کودکان متوجه شوند که آنها قادر هستند روی پای خود بایستند.

کودکان با آسیب بینایی می‌توانند مشابه کودکان عادی یاد بگیرند و تحصیل کنند. در هر حال با توجه به توانمندی‌های فرزندان، کودک نابینای شما باید احساس کند که او هم مانند سایر کودکان پذیرفته شده است و اعضای خانواده او را دوست دارند و شما به عنوان مادر یا پدر به روش‌های گوناگون و با استفاده از حواس دیگر (شنوایی، لامسه، چشایی و بویایی) او را آموزش می‌دهید و برای زندگی در جامعه آماده می‌کنید. بدون شک، والدین آگاه و دانا، می‌توانند فرزندان سالم و توانایی تربیت کنند.

*Helen Keller

منابع

- به‌پژوه، احمد (۱۳۹۶). اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان (چاپ یازدهم). تهران: نشر دانژه.
- به‌پژوه، احمد (۱۳۹۸). خانواده و کودکان با نیازهای ویژه (چاپ پنجم) (فصل یازدهم): خانواده و کودکان با آسیب بینایی. تهران: انتشارات آوای نور.
- ساکس، شارون و وولف، کارن (۲۰۰۶). آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان با آسیب بینایی: از نظریه تا عمل. ترجمه احمد به‌پژوه و مجتبی مهدوی (در دست انتشار). تهران: نشر دانژه.
- متسون، جانی و اولندیک، توماس (۱۹۸۸). بهبودبخشی مهارت‌های اجتماعی کودکان: ارزیابی و آموزش. ترجمه احمد به‌پژوه (۱۳۸۴). تهران: انتشارات اطلاعات.